

9. De FOD Financiën⁽¹⁾

Marij Preneel en Juul Verhelst

9.1. *Bibliografie*

De fiscaliteit en boekhouding van de overheid zijn tot vandaag schatplichtig aan de Franse Revolutie, in het bijzonder aan het Directoire en aan het Napoleonisch regime. Bekijk dus zeker ook de bibliografische referenties in het hoofdstuk over de “Franse tijd”.

Voor de evolutie van de openbare financiën en voor de geschiedenis van de belastingen zie:

Histoire des finances publiques en Belgique – Geschiedenis van de openbare financiën in België. Brussel-Parijs, 1950-1955, 3 dln.; 1950-1980. Brussel, 1988, 2 dln.; 1980-1990. Gent, 1993; 1990-2000. Brussel, 2002.

De Inspectie van financiën. 1938-1963. Brussel, 1964.

Institutionele geschiedenis van de Hoge Raad van Financiën. Opdracht, samenstelling en activiteiten, in *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, 1996, p. 305-361.

Het Ministerie van Financiën en zijn administratie in het algemeen staatsbestel. Le Ministère des finances et ses administrations dans l'appareil général de l'état. Brussel, 1980.

CHAPEL (Y.). *L'Inspection des finances et le Comité supérieur de Contrôle en Belgique. Le contrôle de l'administration.* Parijs, 1983.

---

(1) Met zeer veel dank aan de collega's die de afgelopen jaren met het archief van de FOD Financiën hebben gewerkt: Pieter De Reu, Pierre-Alain Tallier, Michel Trigalet, Luc Vandeweyer en de andere leden van de werkgroep Financiën van het Rijksarchief.

- FRANK (M.). *Analyse macroéconomique de la fiscalité belge. 1913-1958*. Brussel, 1960.
- HARDEWYN (A.). *Tussen sociale rechtvaardigheid en economische efficiëntie. Een halve eeuw fiscaal beleid in België (1914-1962)*. Brussel, 2003.
- JANSSENS (P.), VERBOVEN (H.), TIBERGHIE (A.). *Drie eeuwen Belgische belastingen: van contributies, controleurs en belastingconsulenten*. Brussel, 1990.
- SYMOENS (R.). *Het zegelrecht in België. Historisch overzicht*. Brussel, 1942.
- PARISIS (A.). *Budget-Trésor-Monnaie. Les fonctions du Ministère des Finances en Belgique*. Brussel, 1953.
- VAN DE VOORDE (A.). *De penningmeesters van de Wetstraat: het Ministerie van Financiën en al zijn ministers tussen 1831 en 2005. Met biografieën van Jules Malou, Walthère Frère-Orban, Auguste Beernaert, Camille Gutt en Gaston Eyskens*. Leuven, 2005.
- VAN DE VOORDE (A.). De secretarissen-generaal van het Ministerie van Financiën van 1937-2002. De overgang van secretaris-generaal naar Voorzitter van het Directiecomité van de FOD-Financiën, in *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, 2004, nr. 6, p. 3-37.

Voor de evolutie van de centrale administratie van het ministerie sinds 1830:

- DESMAELE (B.). *Le Ministère des Finances. Étude de l'évolution structurelle de l'administration centrale et de ses organes consultatifs. Première partie: 1831-1945*. Brussel, 1990.
- BOURGEOIS (P.). *Le Ministère des Finances. Étude de l'administration centrale et répertoires des services publics et commissions. Deuxième partie: 1946-1994*. Brussel, 1995.
- VANDEWEYER (L.). Activisten op veroveringstocht in de administratie. Machtsverwerving in het Ministerie van Financiën tijdens de Eerste Wereldoorlog, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1996, p. 29-59.

Enkele administraties werden na de Tweede Wereldoorlog zelfstandige ministeries:

- BOURGEOIS (P.). *Le Ministère du Budget (1946-1948). Le Ministère de l'Administration générale et des Pensions (1948-1949). Organisation et compétences*. Brussel 1992.
- CARPREAU (J.). Het Ministerie van Financiën en zijn administraties: historiek, opdrachten, organisatie, bevoegdheden en werking, in *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, 1990, nr. 5 (geeft vooral de toestand in 1989 weer).

9.2. Historisch overzicht

Het Ministerie van Financiën wordt in 1831 opgericht als één van de vijf nationale ministeries. Het neemt grotendeels de bevoegdheden over van zijn rechtsvoorgangers uit de "Franse periode" (opgericht bij decreet van 10 vendémiaire iv (2 oktober 1795) en bevoegd voor de "Belgische departementen" vanaf 13 brumaire iv [4 november 1795]) en uit de "Hollandse periode" (departement van Financiën, onder leiding van een Algemeen Commissaris, opgericht bij orga-

niek besluit van 12 augustus 1814). Na de Belgische onafhankelijkheid preciseert het organiek regentsbesluit van 18 maart 1831 de opdrachten van het nieuwe ministerie. In essentie gaat het om het bijhouden van de rijksboekhouding en het uitvoeren van de fiscale wetgeving. De rijkscomptabiliteit omvat drie grote onderdelen:

- De begroting (voorzien van ontvangsten en uitgaven)
- De rekening (boeken van reële ontvangsten en uitgaven)
- Het volgen van het vermogen (de “patrimoniale boekhouding”)

Van bij zijn oprichting wordt het Ministerie van Financiën geleid door een secretaris-generaal, die ondersteuning krijgt van het Algemeen secretariaat. Het Algemeen secretariaat staat in voor de begroting, de boekhouding, het materiaal, het personeelsbeleid, de logistiek en de centrale bibliotheek van het ministerie. Na de Tweede Wereldoorlog wordt het Algemeen secretariaat opgedeeld in de Algemene diensten, met een vertaaldienst en een sociale dienst, en een Studie- en documentatiedienst. De oprichting van een dienst Automatisering volgt vanaf de jaren 1970. Onder het secretariaat vallen ook de advies- en overlegorganen, zoals de Hoge Raad van Financiën. Af en toe krijgt het Algemeen secretariaat ook kortlopende, externe opdrachten toegewezen, zoals het beheer van de pensioenen van alle ministeries, gestipuleerd bij KB van 20 februari 1936. Deze tijdelijke taak wordt bij KB van 8 februari 1939 overgeheveld naar de Thesaurie.

Van bij het ontstaan van het Ministerie van Financiën wordt een deel van de taken uitbesteed aan adviserende en uitvoerende commissies en aan openbare diensten. Het aantal commissies dat in de loop der jaren wordt opgericht, is bijzonder talrijk. De Hoge Raad van Financiën werd opgericht bij KB van 31 januari 1936 met de bedoeling om alle adviserende commissies in één enkel adviesorgaan samen te smelten.

De eigenlijke administraties van Financiën zijn onder te verdelen in fiscale administraties en niet-fiscale administraties. De vier grote fiscale administraties, die teruggaan tot 1831 (en zelfs tot de “Franse” en “Hollandse tijd”), zijn: de Directe belastingen, Douane en Accijnzen, Registratie en Domeinen en het Kadaster. De administratie van de Directe belastingen staat in voor de inning, de invordering en de controle van de belastingen die periodiek en volgens belastingregisters worden geïnd. Tijdens de 19^e eeuw zijn dat hoofdzakelijk de grondbelasting, de personele belastingen, de belasting op werkelijke inkomsten en winsten en het patentrecht; vanaf 1919 de inkomstenbelastingen, die in 1962 worden hervormd en onderverdeeld in personenbelasting, vennootschapsbelasting, rechtspersonenbelasting en de belasting van de niet-verblijfhouders. De administratie van de Douane en Accijnzen vormt tot 1925 (KB van 2 april 1925) één geheel met de administratie van de Directe belastingen. Ook het Kadaster opereert tussen 1835 en 1930 onder de koepel van de Directe belastingen. De indirecte belastingen vormen het terrein van Douane en Accijnzen (douanerechten en accijnzen) en van Registratie (registratie-, zegel-, griffie-, hypotheek- en successierechten en de omzetbelastingen). Domeinen, dat in feite geen fiscale dienst is maar steeds een eenheid vormt met Registratie, is verantwoordelijk voor de aankoop en de onteigeningen van onroerende goederen, het beheer van de private domeinen van

de Staat en de verkoop van onroerende en roerende goederen. Het Kadaster ten slotte staat in voor de inventaris van grondeigendommen.

Van de traditionele niet-fiscale administraties zijn de Thesaurie, tussen 1863 en 1971 “Thesaurie en Staatsschuld” genoemd, en de Munt de oudste. De Thesaurie is *de facto* de boekhouder van de staat. Naarmate de rijkscomptabiliteit complexer wordt, groeit het aantal diensten. In 1934 wordt het opstellen en de controle van de begroting toevertrouwd aan de nieuwe administratie Begroting en Controle van de Uitgaven. Als in 1936 de toekenning en de berekening van de overheidspensioenen (vanaf 1946 ook de pensioenen van militairen) gebeurt door het Ministerie van Financiën, voert eerst het Algemeen secretariaat, en vanaf 1939 de Thesaurie deze opdracht uit. Zowel de bevoegdheid begroting als die van pensioenen wordt na de Tweede Wereldoorlog even losgekoppeld van het Ministerie van Financiën. In 1950 wordt Pensioenen een aparte administratie binnen het ministerie.

De Munt ten slotte is belast met het toezicht op het slaan van muntgeld en verleent waarborgen voor edelmetalen. Deze kleine administratie wordt in 1939 toegevoegd aan de Thesaurie. Sinds de wet van 4 april 1995 vigeert De Munt als staatsbedrijf onder de Thesaurie. In het najaar van 2008 kondigt de top van Financiën aan dat De Munt eind 2009 zou worden opgedoekt, maar de regering heeft dat nog niet officieel bevestigd (zie ook het desbetreffende onderdeel in het hoofdstuk over de parastatalen van de FOD Financiën).

In de jaren 1970 en in de jaren 1990 ondergingen vooral de fiscale administraties een aantal grondige reorganisaties. Sinds 1 januari 1971 vervangt de Belasting over de Toegevoegde Waarde (BTW) de met het zegel gelijkgestelde taksen inzake omzetbelastingen. De BTW krijgt meteen een plaats in het organogram: Registratie en Domeinen wordt BTW, Registratie en Domeinen. De dienst van de Fiscale coördinatie wordt in 1974 opgericht om de structuur van de fiscale administraties te verbeteren en bij KB van 16 november 1978 worden alle fiscale administraties onder de koepel van de nieuwe Algemene administratie van de Belastingen ondergebracht, net als de gloednieuwe Bijzondere belastinginspectie voor fraudebestrijding. De hervorming wordt in de tweede helft van de jaren 1990 verder gezet, met de omvorming van de dienst Fiscale coördinatie tot een volwaardige administratie (administratie van de Fiscale zaken) in 1996. In 1997 en 1998 worden de bevoegdheden van Directe belastingen, Registratie, Domeinen en BTW en Kadaster herschikt in drie nieuwe administraties. De Administratie van de ondernemings- en inkomensfiscaliteit (AOIF) verenigt de opdrachten met betrekking tot heffing en controle op het vlak van directe belastingen en BTW; het innen van deze belastingen wordt een taak voor de administratie van de Invordering (AINV). De administratie van het Kadaster, de Registratie en de Domeinen (AKRED) staat in voor de patrimoniale diensten. Niet alle wijzigingen worden onmiddellijk doorgevoerd. Zo blijven de buitendiensten van AOIF verdeeld in aparte kantoren voor Directe belastingen en BTW en wordt het oprichtingsbesluit van AKRED en AINV in 2002 door de Raad van State nietig verklaard. Coperfin (de Copernicushervorming voor Financiën) start in 2001 opnieuw een reeks interne hervormingen op om de administratie andermaal efficiënter, duidelijker en eenvoudiger te maken. Het KB van 17 februari 2002 stipuleert formeel de oprichting van de Federale Overheidsdienst (FOD) Financiën. De algemene dien-

sten worden gereorganiseerd rond zes clusters: Budget & Beheerscontrole, Personeel & Organisatie, ICT, Secretariaat & Logistieke diensten, Studie & Onderzoek en Cel Beleidsvoorbereiding. De administratie van de Pensioenen wordt overgedragen aan de FOD Sociale zekerheid en de Rijksdienst voor Pensioenen. De algemene comptabiliteit – de “staatsboekhouding” – gaat naar de FOD Budget en Beheerscontrole. De FOD Financiën neemt op zijn beurt op 1 januari 2003 het leeuwendeel van het financieel beheer over van de Regie der Gebouwen en de Automobiendienst van de FOD Mobiliteit & Vervoer. Financiën bestaat op dit moment – althans op papier – uit drie “algemene administraties”, die telkens vijf of zes “operationele diensten” onder hun vleugels hebben:

- algemene administratie van de Belastingen en Invordering met zes operationele diensten: Douane & Accijnzen, Particulieren, kmo’s, Grote opmetingen, Fiscale invorderingen, Fraudebestrijding.
- algemene administratie van de Patrimoniumdocumentatie met vijf operationele diensten: Patrimoniumdiensten, Opmetingen & Waarderingen, Informatieverzameling & -uitwisseling, Rechtszekerheid, Niet-Fiscale invorderingen (rechtstreekse opvolger van de administratie van het Kadaster, Registratie en Domeinen)
- algemene administratie van de Thesaurie (de diensten van de schatkist) met vijf operationele diensten: Internationale & Europese financiële aangelegenheden, Beheer van de Munt, Financiering van de Staat & van de Financiële markten, Betalingen, Beheer van Kassen.

9.3. *Archieven*

9.3.1. *Bewaring en inventarisatie*

Sinds 2004 werden er heel wat archieven van Financiën overgedragen aan het Rijksarchief. Dat is het gevolg van systematische acties (overdracht van registratie-, domein- en hypotheekkantoren) en van interne verhuisoperaties van de administratie zelf. De belangrijkste verhuizing is ongetwijfeld die van de centrale diensten van Financiën van de Financietoren naar de North Galaxy aan het Noordstation in Brussel in 2005. Alleen al voor de centrale diensten van Patrimoniumdocumentatie werd sinds 2004 6308 strekkende meter archief neergelegd in het Rijksarchief; het gros van die archieven (6042 m) betreft evenwel archief afkomstig van de dienst van het Sekwester die ressorteerde onder Registratie en Domeinen (zie hoofdstuk over de bronnen van de Eerste en Tweede Wereldoorlog). Door de combinatie van de enorme hoeveelheid documenten en de tijdsdruk waaronder archivarissen moesten werken bij het ontruimen van bepaalde gebouwen konden nog niet alle overgedragen bestanden worden geïnventariseerd. Het Rijksarchief bewaart op dit moment ruim 13 km archief van Financiën. Bepaalde diensten (zoals de aankoopcomités) bewaren nog al hun archief zelf. Zie ook:

TRIGALET (M.), VANDEWEYER (L.), PRENEEL (M.). Cinq années de collecte d’archives du SPF Finances aux Archives de l’Etat. Nouvelles perspectives pour la recherche, in *8e Congrès de l’Association des Cercles francophones*

d'Histoire et d'Archéologie de Belgique. Congrès de Namur (28-31 août 2008). Actes. Namen, 2008, dl. 1, p. 248.

9.3.2. Algemene bestanden

De meest algemene series waarin de functies, de organisatie en de werking van het ministerie worden geregeld, zijn de koninklijke en de ministeriële besluiten. Voor de periode 1830-1890 werden ze neergelegd in het Rijksarchief:

VERHELST (J.). *Ministerie van Financiën. Reeks koninklijke besluiten (1830-1890). Overdrachtslijst.* Brussel, 1993.

VERHELST (J.). *Ministerie van Financiën. Reeks ministeriële besluiten (1830-1890). Overdrachtslijst.* Brussel, 1993.

Het archief van het Secretariaat-generaal bevat in principe de neerslag van alle algemene taken van het ministerie, naast sporen van bijzondere, op hoog niveau afgehandelde aangelegenheden. De eerste neerleggingen bij het Rijksarchief zijn erg heterogeen en omspannen de hele periode 1830-1932. Het Kabinet (wellicht: de Secretaris-generaal als archiefvormer voor de minister) en de Thesaurie zijn de voornaamste archiefvormers:

COSEMANS (A.). *Ministère des Finances. Ancien fonds. Nos. 1-229, 404-614 (1830-1932). Inventaire en Ministère des Finances. Ancien fonds. Nos. 230-403 (1830-1914). Inventaire.* Brussel, 1989.

Voorts bewaart het Algemeen Rijksarchief archief gevormd door de verschillende diensten die ressorteren onder het Algemeen secretariaat: de dienst Comptabiliteit (Ministerie van Financiën. Algemeen secretariaat. Algemene diensten Comptabiliteit (ca. 1830-1960), Comptabiliteit neerlegging 1971 (1929-1949) en Comptabiliteit overdracht 2005 (1924-1951): het oudste en omvangrijkste bestand van de drie beslaat de periode 1830-1960, maar werd nog niet ontsloten; de Personeelsdienst (Ministerie van Financiën. Algemeen secretariaat. Personeelsdienst. Dienst voor de vereffening (na de Eerste Wereldoorlog). Personeelsdossiers. Reeks I (1918-1940) en reeks II (na de Tweede Wereldoorlog) (1940-1980) en Ministerie van Financiën. Algemeen secretariaat. Personeel. Overdracht 2005 [1940-1960]); de Studie- en Documentatiedienst (Ministerie van Financiën. Algemeen secretariaat. Studie- en Documentatiedienst [1920-1987]).

9.3.3. Patrimoniumdocumentatie

9.3.3.1. Hypotheek, Registratie en Domeinen

Sinds 1796 staan de registratiekantoren in voor de verplichte registratie (in- of overschrijving) van o.m. alle notariële akten, onderhandse akten en erfenisaangiften. Voor de oorsprong van registratie en domeinen en hoe het systeem zich ontwikkelde in de «Franse tijd», lees MASSALOUX (J.-P.). *La Régie de l'enregistrement et des domaines aux XVIIIe et XIXe siècles. Étude historique.* Genève, 1989. Specifiek voor het Groothertogdom Luxemburg is er *Chronique de l'enregistrement et des domaines. Des origines de l'Administration de l'Enregistrement et des Domaines à aujourd'hui 1795-1995.* Luxemburg, 1995.

Hypotheekkantoren registreren voornamelijk akten waarin zakelijke rechten op onroerend goed (zoals een bankhypotheek) worden vastgelegd. Zie:

VAN ZEGHBROECK (J.G.). *Onderzoek naar de structuur en de werking der hypotheekbewaringen*. Wemmel, 1989.

Het leeuwendeel van het archief van Registratie, Domeinen en Hypotheek is afkomstig van de “buitendiensten”, kantoren die verspreid zijn over het hele land met elk hun eigen territorium en bevoegdheid. In Vlaanderen werd in totaal al zo’n 2,5 km registers overgedragen naar het Rijksarchief voor de periode 1796 tot ca. 1965. In Brussel zijn de overdrachten naar het Rijksarchief in Anderlecht volop aan de gang; de registers worden reeks per reeks neergelegd. Zo zijn de aangiften van nalatenschap (reeks 187) voor alle Brusselse kantoren tot 1934 al overgedragen. In Wallonië zit er op dit moment nog veel archief bij de registratiekantoren zelf, maar de systematische overdracht start in 2009. Over de selectie en inhoud van de archieven van registratie en domeinen zie:

HAECK (T.), VANDAELE (D.), VANCOPPENOLLE (C.). Archieven van Registratie en Domeinen in het Rijksarchief Beveren: valorisatie en nieuwe aanpak, in *Bibliotheek- en Archiefgids*, 2004, p. 3-9.

HAECK (T.), VANDAELE (D.). Conserveren en valoriseren. Archieven van Registratie en Domeinen in het Rijksarchief te Beveren, in *ABB*, 2006, p. 105-132.

BUNTINX (J.). De archieven van het Bestuur der registratie en domeinen: bewaring en vernietiging, in *ABB*, 1973, p. 181-185 (extranummer).

De archieven van de registratie- en domeinkantoren in de rijksarchieven zijn bijna allemaal ontsloten, hetzij door plaatsingslijsten, hetzij door gepubliceerde inventarissen (van BEKERS (J.), HAECK (T.), VANCOPPENOLLE (C.), VANDAELE (D.) voor de kantoren in Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen; van VAN MEERBEEK (L.) en NOTEBAERT (A.) voor Brabant en Brussel; van VAN DER EYCKEN (M.) voor Limburg en van GADISSEUR (P.) voor het registratiekantoor in Hoei). Er zijn inmiddels te veel gepubliceerde toegangen op archief van de Registratie om ze hier op te sommen, maar wie op de website van het Rijksarchief doorklikt naar “publicaties” en de zoekterm “registratie” en/of “enregistrement” intikt, vindt ze allemaal. De archiefbestanden met hypotheekregisters zijn voornamelijk ontsloten door onuitgegeven plaatsingslijsten, een minderheid door gepubliceerde inventarissen.

GADISSEUR (P.). *Administration de l'enregistrement et des domaines. Conservation des hypothèques de Huy. Registres aux transcriptions des actes translatifs de propriété d'immeubles (an 7-1879)*. Brussel, 1996.

PRENEEL (M.). *Inventarissen van de archieven van het enige Hypotheekkantoor van Antwerpen (1794-1913) (...)*. Brussel, 2005.

Het is het een hele klus om een bepaalde akte of aangifte terug te vinden, als je niet weet hoe je moet zoeken. De zoekstrategie wordt goed toegelicht in de inleiding van archiefinventarissen als HAECK (T.), VANDAELE (D.). *Inventarissen van de archieven van het Kantoor der Registratie van Geraardsbergen (1795-1979)*. Brussel, 2005. Er is verder de uitgebreide studie van BONQUET (W.). *De administratie der registratie en domeinen en haar archief*. Handzame, 1971 en de prak-

tische gids van DEMUYNCK (G.). *De archieven van de registratie- en hypotheekkantoren (Vlaanderen en Brussel) bewaard in de Rijksarchieven: handleiding voor de genealoog en biograaf*. Deinze, 1991 en BONQUET (W.). *De archieven van de registratie en domeinen*, in *ABB*, 1973, p. 169-180 (extranummer). Als wegwijs in de reeksen van de hypotheekkantoren, kan men de inleiding op de eerder genoemde inventaris van de Antwerpse hypotheekkantoren gebruiken.

De indrukwekkende reeksen registers die de registratie- en de hypotheekkantoren hebben aangemaakt, bevatten heel wat historisch nuttige informatie. Dit geldt in het bijzonder voor aangiften van nalatenschap, de transcripties (van akten van eigendomsovergang), het stamboek van de schepen, de alfabetische tafels van kopers en verkopers, de vestiging van hypotheeken en beslagleggingen door schuldeisers. De reeks van aangiften van nalatenschap bij de registratiekantoren is wellicht het best gekend bij historici. Zij levert immers belangrijke bouwstenen voor het opstellen van een sociale stratificatie van de bevolking van een bepaalde streek, stad of gemeente. Voor het verzamelen van gedetailleerde informatie inzake het vermogen van bepaalde personen of families blijkt deze bron, vooral in combinatie met minuten van het notariaat, bijzonder nuttig.

Het archief van een 25-tal kantoren van de Belasting op het Kapitaal kwam samen met het archief van de registratiekantoren in het Rijksarchief terecht. De “belasting op het kapitaal” werd ingevoerd in het kader van de Gutt-operatie, die noodzakelijk was om het enorme overschot aan bankbiljetten dat in omloop was na de Tweede Wereldoorlog op te slorpen. Het bevat dossiers op naam van de belastingplichtige met daarin een aanslagnota, een aangifte van abatementen, inclusief vermelding van de gezinssamenstelling. De dossiers van de bedrijven zijn deels verloren gegaan, deels overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief (50-tal meter), en deels bewaard bij de administratie zelf. Ze zijn voorlopig nauwelijks toegankelijk.

De werking op het centrale niveau van de administratie van Registratie en Domeinen wordt gedocumenteerd in: Ministerie van Financiën. Administratie der Registratie en Domeinen. Algemene zaken (1952-1970) en Aanschrijvingen en dienstbrieven (1822-1989). Verder zijn er, ook in het ARA, drie kleine maar interessante archiefbestanden van centrale commissies van Registratie en Domeinen uit de jaren 1930: archief van de Commissie voor de coördinatie van de fiscale wetten, archief van de Commissie ter opstelling van de wet op de registratierechten en archief van de Commissie voor de algemene inventaris van de goederen van de Staat. De “reeksen 2/24” in het Algemeen Rijksarchief bevatten dossiers inzake de financiële afwikkeling van tot geldboeten veroordeelde collaborateurs – de “speciale leggers nr. 33” die o.m. werden bewaard in het Rijksarchief in Anderlecht, sluiten hierbij aan.

9.3.3.2. Kadaster

Voor de beginperiode van het kadaster wordt er in België (1794-1830) sowieso geen archief bewaard van de centrale administratie. Daarvoor moet men naar de Franse *Archives nationales* of naar het Nederlandse Nationaal Archief. Van groot belang zijn de provinciale en de gemeentelijke archieven, zowel voor het archief van de rijksfiscaliteit als voor de oprichting en werking van het Kadaster. Onder het “Franse” en “Hollandse bewind” zijn de provincies immers in hoge mate

betrokken geweest bij de uitvoering en de archiefvorming. Bij de uitbouw van de centrale administratie en de departementale buitendiensten is op die manier veel “nutteloos” archief in de provincies achtergebleven. Ook de gemeenten blijven tot in de 20^e eeuw betrokken partij. We vinden er de dubbels van kadastrale basisbescheiden. Het gaat om de werkdocumenten, terwijl de netexemplaren worden bijgehouden bij de gewestelijke directies van het Kadaster. Hoewel de stukken eigendom zijn van het Kadaster, worden ze vaak samen met het gemeentearchief bewaard.

Het overgrote deel van het archief van de gewestelijke directies vanaf het primitief kadaster (ca. 1834 en later) is – ondanks de archiefwet – niet neergelegd bij het Rijksarchief. Dit is alleszins zo voor de basisdocumenten zoals parcellaire sectieplannen, leggers en mutatieschetsen (meer uitleg in het hoofdstuk over kaarten en plannen). Men kan ze wel consulteren bij het Kadaster. Wat er wel in het Rijksarchief ligt, verschilt erg van provincie tot provincie. In Wallonië en Brussel werd doorgaans meer gedeponereerd dan in Vlaanderen. Het opmerkelijkste verschil is dat de Waalse gewestelijke directies hun preprimitieve plannen meestal wel hebben neergelegd in het Rijksarchief, terwijl dat in Vlaanderen enkel voor Oost-Vlaanderen het geval is. Bijna overal zijn “Ozalidplannen” gedeponereerd (een papieren afdruk van de kadastrale plannen op Ozalidfilm) uit de referentieperiode 1955-1985. In 2009 wordt een selectielijst goedgekeurd, die zorgt voor een meer systematische overdracht aan het Rijksarchief van alle kadastrale documenten die geen administratief nut meer hebben. Volgend artikel geeft achtergrondinformatie bij de selectie en het beheer van de archieven van het kadaster door de administratie zelf, al dan niet in samenwerking met het Rijksarchief:

PRENEEL (M.). Op de grens van het archiefperceel. De bewogen geschiedenis van het archief van het Belgische kadaster, in *LACH. Liber Amicorum Coppens Herman*. Brussel, 2007, p. 291-301.

Het gros van het archief dat naar het Rijksarchief werd overgedragen, is wel geïnventariseerd.

Inventaire des archives du cadastre primitif de la province de Liège (1812-1840). Brussel, 1994.

BROUWERS (D.), COURTOY (F.). *Administration du cadastre (Province de Namur) (1796-1865)*. Brussel, 1988.

Betreft in hoofdzaak archief van voor 1834.

DUMONT (C.). *Plans du cadastre de la province de Hainaut*. Brussel, 1992.

Betreft hoofdzakelijk de periode jaar XI-1830 en omvat sectieplannen die bijgewerkt werden tot 1984.

HANSOTTE (G.), FORGEUR (R.). *Inventaire des archives du cadastre primitif de la province de Liège (1812-1840)*. Brussel, 1994.

GRUNZWEIG (A.), NOTEBAERT (A.). *Inventaire des archives du Cadastre du Brabant avant 1865*. Brussel, 2001.

OCKELEY (J.). *Inventaris van de verzameling kaarten berustend op de Directie van het Kadaster van Brabant. I. Het Kadaster met teeltblokken (Cadastre par masse de culture)*. Brussel, 2005.

VERHELST (J.). *Inventaris van het archief van de gewestelijke directie van het Kadaster van Oost-Vlaanderen, 1806-1834, nog bewaard bij de Directie te Gent of in het Rijksarchief te Gent*. Brussel, 1986.

VERMOTE (J.). *Inventaris van het archief van de Gewestelijke Directie van het Kadaster van Oost-Vlaanderen. Overdracht 1993 (1798-1957)*. Brussel, (ter perse).

De inhoud van het kadastraal archief is bijzonder rijk, maar het is niet evident om je weg te vinden in alle types leggers, tafels en plannen. In volgende publicaties komen zowel de instellingsgeschiedenis als het archief aan bod:

VERHELST (J.). *De documenten uit de ontstaansperiode van het moderne kadaster en van de grondbelasting (1790-1835)*. Brussel, 1982.

ZOETE (A.). *De documenten in omloop bij het Belgisch kadaster (1835-1975)*. Brussel, 1979.

HANNES (J.). De voorbereiding van het parcellair kadaster. Een bronnenstudie, in *Driemaandelijks Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 1967, p. 81-90.

HANNES (J.). De kadastrale bronnen uit de Franse tijd en het primitief kadaster, in *Bronnen voor de historische geografie van België. Handelingen van het colloquium te Brussel, 24-27 april 1979*. Brussel, 1979, p. 195-202.

Specifiek voor het “Hollands bewind” is er:

KRUIZINGA (P.). De kadastrale legger en aanverwante bronnen, 1812-1990, in *Broncommentaren 3. Bronnen betreffende de registratie van onroerend goed in de negentiende en twintigste eeuw*. Den Haag, 1997, p.17-73.

KRUIZINGA (P.), VAN DOORNALEN (S.E.M.). De kadastrale kaart, 1812-1990, in *Broncommentaren 3. Bronnen betreffende de registratie van onroerend goed in de negentiende en twintigste eeuw*. Den Haag, 1997, p. 74-111.

HANNES (J.). *Provincie Limburg 1842-1844. Uitgave van kadastrale statistieken*. Brussel-Leuven, 1973, 2 dln.

De “Popp-kaarten” vormen interessant materiaal. Het gaat om de niet-officiële publicatie van kadastrale sectiekaarten (toestand midden 19^e eeuw). Zie:

HANNES (J.). De «Atlas cadastral parcellaire de la Belgique» van P.C. Popp. Zijn betekenis voor de historische geografie der gemeenten, in *Driemaandelijks Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 1968, p. 137-146.

RONSIJN (W.). *De kadasterkaarten van Popp: een sleutel tot uw lokale geschiedenis. Historische geografie van Aarschot, Asse, Halle en Tienen aan de hand van de kadasterkaarten van Popp*. Leuven, 2007.

Over de gebruikswaarde van het kadaster voor historici zijn er volgende studies:

HANNES (J.). Het primitieve kadaster (voor 1840) als bron voor de studie van de plattelandseconomie, in *ABB*, 1973, p. 193-201 (extranummer).

DERUELLE (A.C.). Le cadastre. Instrument d'analyse économique et sociale des sociétés urbaines au 19e siècle, in *Ibid.*, p. 187-192.

OCKELEY (J.). *Landboek en primitief kadaster, instrumenten voor de reconstructie van de agrarische structuur. Methodologie en resultaten toegelicht voor Kobbegem*. Brussel, 1984.

VAN DER HAEGEN (H.). Bronnen voor de reconstructie van de agrarische structuur: landschap, bedrijven, huur en eigendomsverhoudingen in Vlaanderen, in *Bronnen voor de historische geografie van België. Handelingen van het colloquium te Brussel, 24-27 april 1979*. Brussel, 1979, p. 113-127.

De informatie uit registratie- en hypotheekakten en de gegevens uit het kadaster vormen in combinatie een stevige basis voor het huizenonderzoek. Een aantal Vlaamse stadsarchieven heeft zich daarin gespecialiseerd. Het Antwerpse stadsarchief biedt online een aantal handige brochures aan via www.felixarchief.be. Verder zijn er nog:

CHARLES (L.), ed. *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*. Gent, 2001.

DENEWETH (H.), D'HONDT (J.), LENDERS (K.). *Een huis in Brugge. Vadamecum voor de historische studie van woningen, eigenaars en bewoners*. Brugge, 2001.

9.3.4. Belastingen en invordering

9.3.4.1. Douane en Accijnzen

Over de geschiedenis van douane en accijnzen in ons land werd weinig gepubliceerd.

PRICKEN (J.). *De Belgische douane van 1814 tot 1840*. Brussel, 1956.

MAHIEU (R.G.W.). *La douane et les douaniers au Royaume de Belgique (...). Essai historique*. Brussel, 1991.

DE KEYZER (E.), HELLINX (J.), VAN PUYMBROECK (A.). *Essay over de geschiedenis van douane en accijnzen*. Antwerpen, 1995.

Bij de meeste fiscale administraties ligt het zwaartepunt van het archief bij de buitendiensten. Douane & Accijnzen vormt de uitzondering op de regel. Twee omvangrijke archiefbestanden in het ARA van de dienst Wetgeving (Bestuur Douane en Accijnzen. Wetgeving (neerleggingen 1971, 1973 en 1984 (1854-1946) en Ministerie van Financiën. Administratie der Douane en Accijnzen. Douane Wetgeving (overdracht 2004) [1830-2001]) worden aangevuld met een kleiner, algemeen bestand (Ministerie van Financiën. Administratie der Douane en Accijnzen. Algemene Zaken [1840-1962]) en een bestand gevormd door de dienst Personeel en vorming. Het archief van de personeelsdienst omvat o.m. ca. 25.000 dienststaten van douanepersoneel uit de periode 1870-1980. Het Nationaal Archief en Museum van Douane en Accijnzen in Antwerpen heeft daarnaast nog een collectie dienststaten afkomstig van buitendiensten (zie <http://home.scarlet.be/douanemuseum/welkom.htm>). De genoemde bestanden zijn voorlopig enkel door een overdrachtslijst ontsloten. Het archief van de dienst Accijnzen bestaat hoofdzakelijk uit dossiers van bedrijven die aan accijns onderworpen producten produceerden of opsloegen, met technische informatie over de gebouwen en het gehanteerde productieproces. De administratie zelf bewaart o.m. de dossiers inzake wet- en regelgeving en de archieven van een aantal commissies.

CARREIN (K.). *Inventaris van het archief van de Administratie der Douanen en Accijnzen. Dienst Accijnzen (1884-1996)*. Brussel, 2004.

9.3.4.2. Directe belastingen

Voor archief uit de “Franse” en “Hollandse tijd” is er de inventaris van:

VAN MEERBEECK (L.). *Inventaire des archives des contributions du Brabant. Régimes français et hollandais (an IV-1830)*. Brussel, 1995 (Toegangen in beperkte oplage).

Voor de 20e eeuw wordt in diverse rijksarchieven hoofdzakelijk een selectie bewaard van de kohieren 239 opgemaakt door de kantoren van de Directe belastingen (met gegevens van alle belastingplichtigen uit een bepaald ambtsgebied). Het Rijksarchief te Kortrijk bewaart dossiers die afkomstig zijn van een controlekantoor van vennootschappen in Kortrijk, maar die werden elders niet systematisch bewaard:

DERWAEL (J.). *Inventaris van de vennootschapsdossiers van het kantoor controle vennootschappen 2 te Kortrijk (1904-2001)*. Brussel, 2005.

9.3.4.3. Overdrachttaks en BTW

In 1939 richtte de administratie een speciale dienst op van de overdrachttaks. Kort na de Eerste Wereldoorlog wordt immers het systeem van directe belastingen vervangen door een nieuw stelsel van inkomstenbelastingen. De wet van 28 augustus 1921 voert bovendien de overdrachttaks in, die de verkoop of uitwisseling van goederen belast. Registratie en Domeinen staat in die periode in voor de inning. Het Algemeen Rijksarchief bewaart twee archiefbestanden van de centrale administratie inzake overdracht- en luxetaks: Ministerie van Financiën. Registratie en Domeinen. Overdracht- en luxetaks (hoofdreeks) (1921-1960) en (reeks 17760) (1921-1930). Van het archief van de buitendiensten (controlekantoren van de overdrachttaks) wordt slechts een staal bewaard o.m. in het Rijksarchief te Beveren. Op 1 januari 1971 wordt de omzetbelasting volledig hervormd en vervangen door de Belasting over de Toegevoegde Waarde (BTW). In het Algemeen Rijksarchief kan men de dossiers van de voorbereiding van de omvorming tot de btw consulteren: Ministerie van Financiën. Registratie en Domeinen. Dossiers voorbereiding btw (1965-1970). Het archief van de btw-controlekantoren is in Vlaanderen op basis van een gegronde selectiebeslissing in 2005 vernietigd, in Wallonië vindt men nog bepaalde reeksen in de rijksarchieven te Saint-Hubert en Namen.

9.3.5. Thesaurie / Begroting en Controle

Twee archiefbestanden van de Thesaurie worden ontsloten door:

LELOUP (G.). *Inventaris van het archief van de administratie Thesaurie en Staatsschuld met betrekking tot de buitenlandse en binnenlandse obligatieleningen*. Brussel, 2008.

LELOUP (G.). *Inventaris van het archief van de administratie Thesaurie en Staatsschuld met betrekking tot de na de Tweede Wereldoorlog doorgevoerde munt-sanering*. Brussel, 2008.

Een deel van het personeelsarchief van de Thesaurie (1851-1969) wordt momenteel geïnventariseerd. Resten nog een aantal niet-ontsloten archiefbestanden, waaronder het omvangrijke, voornamelijk 19^e-eeuwse archief van de Openbare schuld (Administratie van de Thesaurie. Archief van de Openbare schuld [1890-1914]), en het archief van de administratie van de Begroting en Controle op de Uitgaven (1937-1965).

9.4. Publicaties

9.4.1. Internet

De FOD Financiën is goed vertegenwoordigd op het internet. Uiteraard verandert alles snel in cyberspace, maar anno 2009 zijn dit de belangrijkste webadressen: De portaalsite van de FOD Financiën is <http://minfin.fgov.be/portail2/nl/index.htm>.

De portaalsite van de federale belastingsadministraties is <http://fiscus.fgov.be/interfisc/nl/index.htm>.

De meeste diensten vindt men terug via de portaalsite. Sommige diensten hebben evenwel een eigen webstek:

Patrimoniumdiensten: <http://fiscus.fgov.be/interfpatrnl/Green/WieZijnWij.htm>

Administratie van de Douane & Accijnzen: <http://fiscus.fgov.be/interfdan/>.

Administratie van de Bijzondere Belastinginspectie: <http://fiscus.fgov.be/interfbbin/>.

Administratie Fiscale zaken: <http://fiscus.fgov.be/interfafzn/>.

Algemene administratie van de Thesaurie: <http://treasury.fgov.be/>.

Studie- en Documentatiedienst & Hoge Raad van Financiën: <http://www.docufin.fgov.be/>.

Via <http://annuaire.fiscus.fgov.be/qw/index.php?lang=nl> vindt men makkelijk de coördinaten terug van alle bestaande diensten van Financiën.

Fisconet(plus) is de online fiscale gegevensbank van de FOD Financiën, opgebouwd rond “fiscaliteit”, “financiën” en “extern recht”. Per thema vindt men er wetgeving en reglementering, recente omzendbrieven, (wet)commentaren, jurisprudentie, parlementaire vragen: <http://ccff02.minfin.fgov.be/KMWeb/>.

9.4.2. Periodieke publicaties en monografieën

Alle administraties van Financiën hebben periodieken uitgegeven (en geven er nog uit) en dit voor alle vormen van fiscaliteit. De oudste series zijn:

Recueil des lois, arrêtés et décisions concernant les contributions directes, douanes et accises de 1823 à 1830. Brussel, 1834.

Recueil administratif des lois, arrêtés et décisions concernant les contributions directes, la douane, les accises, les droits de vérification des poids et mesures et la garantie des matières d'or et d'argent. Brussel, 1834-1853.

Recueil général des décisions administratives et judiciaires en matière de droits d'enregistrement, de timbre, de greffe, de succession, d'hypothèque et de notariat. Brussel, 1849-1928.

Recueil administratif des contributions directes, douanes et accises. Brussel, 1854-1923.

Bulletin des contributions directes et du cadastre. Bulletin van de rechtstreekse belastingen en het kadaster. Brussel, 1925-1930.

Bulletin des contributions. Bulletin der belastingen. Brussel, 1925-2003 (voor de Franstalige uitgave; voor de Nederlandstalige: 1936-2003).

Bulletin de l'Administration du cadastre. Bulletin van het Bestuur van het kadaster. Brussel, 1930-1989.

In de tijdschriften verschenen niet enkel wetten, besluiten en onderrichtingen maar besteedde men ook aandacht aan de jurisprudentie, de parlementaire vragen en de statistieken.

Recueil général de l'enregistrement. Brussel, 1928-1938.

Revue de l'enregistrement et domaines. Revue der registratie en domeinen. Brussel, 1937-1944.

Recueil général de l'enregistrement et du notariat. Brussel, 1939.

De Belgische statistieken van buitenlandse handel werden tussen 1841 en 1949 opgesteld door het Ministerie van Financiën, nadien nam het Nationaal Instituut voor de Statistiek die taak over.

Tableau général du commerce avec les pays étrangers. Brussel, 1841-1914.

Tableau annuel du commerce de la Belgique avec les pays étrangers. Brussel, 1920-1931.

Tableau du commerce extérieur de la Belgique et du Grand-Duché de Luxembourg. Brussel, 1922.

Union Economique Belgo-Luxembourgeoise. Tableau annuel du commerce avec les pays étrangers. Brussel, 1924-1932.

Tableau mensuel du mouvement commercial de la Belgique avec les pays étrangers, en ce qui concerne les principales marchandises. Brussel, 1840-1895.

Bulletin mensuel du commerce spécial de la Belgique avec les pays étrangers en ce qui concerne les principales marchandises. Brussel, 1896-1922.

Bulletin mensuel du commerce spécial de l'Union Economique Belgo-Luxembourgeoise avec les pays étrangers. Brussel, 1922-1949.

Statistique des recettes et dépenses du Royaume de Belgique, 1840-1895. Brussel, 1900.

Comptes rendus par les ministres, en exécution des articles 44 et 45 de la loi du 15 mars 1846, sur la comptabilité de l'état. Brussel, 1850-1912.

Documentatieblad. Bulletin de documentation. Brussel, 1941-.

Bevat jaarverslagen (vanaf 1990), studies, rapporten, statistieken (in een afzonderlijke band) en een bibliografie. Het behandelt ook de openbare instellingen die onder toezicht stonden/staan van de minister van Financiën. Men kan de inhoudstafel online raadplegen vanaf de jaargang 2000, en volledige artikels en abstracts vanaf 2005.

De Juridische dienst van Financiën publiceerde gedurende enkele jaren ook het *Maandbulletin over administratieve rechtspraak. Bulletin mensuel de jurisprudence administrative.* Brussel, 1950-1956 en de *Speciale verzameling van rechtspraak der gerechtshoven en rechtbanken. Recueil spécial de la jurisprudence des cours et tribunaux.* Brussel, 1950-1978.

De administraties geven ook wetboeken en commentaren op wetboeken uit. Dit gebeurt onder de vorm van basismappen die op regelmatige tijdstippen worden bijgewerkt. Ten behoeve van de burger wordt nuttige informatie over de belastingen gepubliceerd in het *Fiscaal memento – Memento fiscal*, een uitgave van de Studie- en documentatiedienst. De folders *Wegwijs in ... – Guide ...* (het kadaster / de directe belastingen / douane en accijnzen / registratie en domeinen), die worden uitgebracht sinds het midden van de jaren 1980, zijn bedoeld voor het grote publiek. De laatste versie van de brochures vindt men in PDF-formaat op de website van Financiën.

BTW-revue. Revue de la TVA. Brussel, 1971-2002.

Bevat studies, besluiten, onderrichtingen en parlementaire vragen en besteedt aandacht aan de jurisprudentie.

Sinds 1991 is er de tweemaandelijks *Conjunctuurnota – Note de conjoncture* met statistische informatie en internationale economische indicatoren. De meeste studies, ook monografieën, verschijnen in het *Documentatieblad. Bulletin de documentation* (1941-). Het bevat jaarverslagen (vanaf 1990), studies, rapporten, statistieken (in een afzonderlijke band) en een bibliografie.

Het *Vade-mecum* van de Thesaurie (1992-) is bijzonder interessant vanuit archivalisch oogpunt omdat het per dienst taken, werkwijze en gebruikte formulieren omschrijft. Het is echter voor intern gebruik bedoeld en wordt niet gepubliceerd.

Fininfo (augustus 1989-) is het blad voor ambtenaren van Financiën, met informatie over de interne werking van de administratie, en onderwerpen als informatisering, personeel en organisatorische hervormingen.

Financiën staat ook in voor een hele reeks niet-periodieke uitgaven. De meeste studies, ook monografieën, verschijnen nu in het vermelde *Documentatieblad*.

Een actueel overzicht van de beschikbare publicaties vindt men via <http://fiscus.fgov.be/nl/publicaties/index.htm>. Financiën heeft ook een eigen “Infotheek”. De catalogus kan men raadplegen via <http://opac.libis.be> (kies FOD/SPF FIN-Catalogus).